

*Милован Радовановић**

КОСОВО И МЕТОХИЈА историјскогеографски, етнографски и геополитички положај

Резиме

У овом прилогу аутор размајира геополитичке детерминанте, историјске процесе и етнографске промене који су довели до садашње кризног стања на Косову и Метохији, као и могућности политичког разрешења тог стања, у складу са демократским европским и светским стандардима. Албанизација Косова и Метохије зајочела је крајем 17. века у време турске владавине, чија су насиља изазвала прво велико иселјавање већинског српског живља. У следећим раздобљима, албанизација праћена даљим нарушавањем етничке равношце, настајала се под штићом туђинских освајача, углавном насилним средствима, са обележјима изгона, етничког чишћења и геноцида српског и осталог неалбанског становништва на Косову и Метохији. Износећи прецизне податке о етничким променама, аутор посебно указује на насилну албанизацију Косова и Метохије за време Другог светског рата, односно италијанско-немачке окупације, као и на фаворизовање албанске преваге и превласти у овој српској покрајини од стране Титовог комунистичког режима. У том времену је албански сецесионистички покрећ, настајавши још 1878. године (Призренска лига), добио појачани замаха, да би током распада Титове Југославије и агресије НАТО пакта проиш из Србије, праћеним погромима и етничким чишћењем Срба и других неалбанаца са Косова и Метохије, стигао до врхунца крајем 20. и почетком 21. века.

* Професор Универзитета и истакнути писац у области геополитике и етнографије. Аутор више обимних књига и студија у својој области.

Аутор размајра неодрживости стања које је у тој последњој фази створено унуирашњим и спољним насиљем, а у том контексту могуће алтернативе и импликације политичких решења будуће стања Косова и Метохије, којима би се заштитили легитимни интереси и суверена права српске државе и српског народа у овој покрајини и уједно спречило намењање асурдних решења евантуалним стварањем дружје албанске државе на Балкану, која би могла постати узрок будућих конфликта у овом делу Европе.

Кључне речи: Системски присијуи, стање система, етнографске промене, лимес, еџодус, етничко чишћење, геноцид, мултиетничност, албанизација, одрживи стајуи.

1.0. Системски присијуи

Косово с Метохијом по свим компонентама и атрибутима своје структуре образује мултипараметарски природногеографски, историјскогеографски, културно - цивилизацијски, етнонационални, етнодемографски, управно - територијални и регионално геополитички организациони систем условљен историјским процесом у најширем смислу тог појма. У односу на окружење косовско - метохијски регион представља ентитет¹ на споју западног и централног Балкана који, на једној страни, припада српском историјском, културном и државном простору, а на другој страни, већим делом територије и популације, албанском етничком простору територијално и политички организованом и функционално усмереном ка остварењу независне и унитарне националне државе. Међународна заједница настоји да имплементацијом европских стандарда косовски ентитет задобије својства територијално целовитог, политички стабиллизованог и функционално децентрализованог мултиетничког регионалног система са реалним изгледима за прикључење глобалном систему европске регионалне организације и интеграције.

Косово и Метохија као регион и ентитет ранга аутономне области (1945/46-1963.), односно покрајине (1963-1999.) у саставу НР Србије - СР Србије - Републике Србије као федералне јединице ДФЈ, ФНРЈ и СФРЈ (1945-1991/92.), СР Југославије (1992-2003.) и државне заједнице Србије и Црне Горе (од апри-

1 *Ентитет*: појам који се у свом изворном значењу односи на постојање неке ствари као објективне датости. У релацији је са појмом *квидитет* који се односи на суштину ствари. - Упор.: *Речник филозофских појмова*, Изд. БИГЗ Publishing, Београд, 2004, стр. 168, 268 (Wörterbuch der philosophischen Begriffe, Hamburg, 1998).

ла 2003. до данас), а пре, за време и после периода југословенске државности централна историјска област Старе Србије, односно Јужне Србије у склопу краљевина Србије и Црне Горе (1912-1918.), Краљевине СХС (1918-1929.), односно Краљевине Југославије (1929-1941), представља данас на европској и светској геополитичкој сцени унікални геополитички, културолошки, социолошки, етнографски и демографски феномен којим се баве Савет безбедности и Генерална скупштина Уједињених нација, експозитуре и комесаријати међународне заједнице, ОЕБС, Контакт група, хелсиншки одбори, Европска унија, НАТО алијанса, балкански регионални политички форуми и скупови и скоро непрегледан број научних и просторно - планерских установа, владиних и невладиних организација, политичких странака и медија.

Око идентификације параметара, чинилаца и узрочно - последичних веза у територијално - функционалној организацији косовско - метохијског региона ради препознавања и објашњења критичног стања система и покушаја његовог усмеравања ка пожељном и одрживом решењу (које се из геополитичких и сецесионистичких циљева замењује појмом коначног решења), сустичу се, преламају и излучују различите идеје, концепције, модели и норме. У овима се често занемарују наслеђене парадигме и конструишу и операционализују нове системске парадигме у функцији геополитичких, геостратешких и геоекономских циљева регионалних и светских центара политичке, економске и војне моћи.

1.1. Стање система

Актуелно стање косовско - метохијског регионалног система је парадоксално и са становишта европских норми и стандарда неодрживо. Ако бисмо га представили у облику генералне блок - шеме ма којег система не бисмо били у недоумици да ли и ком смислу припада моделу "црне", "сиве" или "беле кутије". Као ентитет у коме је у једном трену опустошена српска културна баштина у размерама које релативно премашују њено сатирање током петовековне турске владавине и одакле је у једном таласу прогнано преко две стотине хиљада Срба, Црногораца и осталих неалбанаца, опљачкано, спаљено и разорено на хиљаде кућа и економија уз немо присуство војске НАТО алијансе и полиције УНМИК-а, где су криминал, контрабанда, насилна узурпација приватне својине и незапопсленост достигли катастрофалне размере, Косово је по еруптивним изливима и упозоравајућим репризама софистицира-

ног варварства "црна кутија", "црна рупа Европе", зјапеће средште балканске Пандорине кутије зала. Међутим, када ту "црну кутију" подвргнемо квалитативно - квантитативној анализи компонената и поставимо матрицу веза добићемо "белу кутију", што значи да су нам познати: утицаји из окружења U_i (улазне величине, тзв. независне променљиве), стање система S_x и излазне величине Y_i које представљају функцију $F(U, x)$. Ову функцију образују следећи искази и значења:

- а) Етнонационална, етногеографска и етнодемографска хомогенизација (албанизација) око 88% укупне популације и око 70% територије.
- б) Селективна етничка, социјална и културна асимилација преосталих флотантних етничких група и супстрата.
- в) Власничко преузимање територије, природних извора, инфраструктуре, привреде и финансија.
- г) Консолидација албанско - косовског модела мултиетничког друштва као резултанта историјског процеса и садејства исказа наведених под претходним тачкама.
- д) Сконцентрисани притисак легалне албанске номенклатуре и њене субверзивне паралеле у процесу преговарања и одлучивања о коначном (одрживом) решењу политичког статуса покрајине у смислу суштинске и формалне сецесије од Републике Србије и међународног признања Републике Косова као државе неког типа ограниченог суверенитета уклопљене у инфраструктуру НАТО алијансе и наредне фазе европске интеграције.
- ђ) Организовање и деловање српске косовске заједнице у садејству са Владом и Скупштином Републике Србије, Координационим центром за Косово и Метохију, невладиним организацијама и привредним субјектима у заступању државно - територијалног интегритета и суверенитета Републике Србије, егзистенцијалних права и интереса српске заједнице пред администрацијом УНМИК-а, Привременом косовском владом, Контакт групом, Европском унијом, Саветом Европе и другим међународним телима на плану доследне примене Резолуције 1244. Савета безбедности УН и европских стандарда, посебно релевантних повратку избеглих и интерно расељених лица, из-

градњи стамбених објеката, заштити и обнављању културне баштине, слободи кретања, личној и имовинској безбедности и децентрализацији власти на локалном и регионалном нивоу.

С обзиром да је одрживо решење политичког статуса покрајине релевантно стандардима/смерницама међународне заједнице који "јачају паралелни напредак Косова ка европским стандардима у оквиру Пакта Европске уније за процес стабилизације и асоцијације", посебну улогу и значај има локална општинска самоуправа и децентрализација у смислу "стварања функционалних структура локалне управе", "одрживог повратка" избеглих и расељених лица, реализације принципа "мултиетничности и одговорности општинске управе за заштиту људских права и права заједница", итд. Интенције Савета безбедности у оквиру стандарда подржавају оснивање, односно повећање "броја општина са одрживим повратком", наглашавајући одговорност општина и министарстава "за повратак припадника свих заједница на начин сагласан европским стандардима".

1.2. Геополитичка деструкција савезне државе

Бивша СФР Југославија, установљена на принципу лењинско (совјетско) - титоистичког и коминтерновско - хабзбуршког принципа етничког федерализма драматично је крахирала у знаку сепаратизма, грађанског рата, екстремног национализма, етничког чишћења и узастопних војних интервенција НАТО алијансе. Тиме је политичко - историјски и геополитички процес умногоме враћен у период највећег заостравања Источне кризе у ратовима 1876-1878., 1912-1913. и 1914-1918. Историја се наставила разарањем Краљевине Југославије 1941., да би на самом крају Другог миленијума деструкција СФР Југославије са свим наслеђеним и притајеним тензијама задобила одлучујући подстицај од некадашњих и садашњих централних сила којима су се вољно-невољно придружиле силе Антанте, односно западно крило Европске уније и НАТО алијансе. Посебно је питање колико мотиви и циљеви такве геополитике измичу рационалним критеријумима, али је чињеница да је таквим током и исходом поновљене и настављене историје западни и централни Балкан, који се простире између Јадранског приморја на потезу од которског и дубровачког сектора, преко Далмације до Кварнера и Истре, на једној страни, и "Панонске лепеде" на другој страни, као и између посавске Хрватске на северозападу и карпатско-балканског

лука и Родопа на истоку и југоистоку, враћен у оквире балканског *Лимес*-а у чијем се средишту налази Косово с Метохијом.

1.3. Лимес

Између Европске уније као посебног типа конфедералне интеграције на основама тростепеног субсидијарног система (регион - држава - унија), која са Сједињеним Америчким Државама, водећим евроатлантским крилом западнохришћанског цивилизацијског круга и првом класичном федералном демократском државом образује трансконтинентални систем постиндустријског мултиетничког и мултикултурног друштва, на једној страни, и земаља западног и централног Балкана, на другој страни, успостављена је својеврсна граница која обједињује функционалне елементе скоро свих типова граница историјски насталих и географски обликованих од римске епохе до краја Другог и почетка Трећег миленијума Нове ере. Та граница има одбрамбени и цивилизацијски карактер, те је аналогна римском *Лимес*-у, с краја Старе и почетка Нове ере, када је у југоисточној Европи раздвајала цивилизовани Југ од варварског Севера. Данас је та граница, некада фундирана војним крајинама и утврђењима дуж подравско - дунавске, савске и потиске зоне према европској Турској у 17. и 18. веку, реституисана на перипанонском балканском сектору раздвајања високоразвијеног демократизованог Запада и Севера од оних области са њене јужне стране у којима се процес транзиције одиграва у знаку дубоких политичких, социјалних и економских потреса, међунационалних сукоба, регионалне диференцијације и поларизације на етнонационалној, културној, развојној и социјалној основи. Пробивијана је ко зна колико пута сеобама народа и номадских освајача са севера и североистока учинивши простране равничарске крајеве са оне стране *Лимеса* " медијумом за паркурирање, протрчавање и пројуривање " варвара - како вели Јован Цвијић у свом *Балканском полуострву*. Преко ње су прелазили са запада крсташи на походу у Свету Земљу; турски освајачи са југоистока ка Будиму и Бечу; аустријске и угарске хришћанске војске дубоким продорима у јужне области старосрпских земаља до Косова, Призрена, Шарпланине, Скопља и Велеса у време аустро - турских ратова и великих сеоба Срба под патријарсима у Панонију. У пространим областима *Лимеса* остварена је аустро - угарска хегемонија над Словенијом, Хрватском, Босном, Херцеговином и Јадранским приморјем и са те исте северне и северозападне стране су наступале Централне силе у Првом светском рату и фашистичка Немачка у Другом светском рату настављајући

ратну геополитику и геостратегију *Drang nach Osten*. Са источне и североисточне стране *Лимеса* функционисала је руска подршка устаничкој Србији и Кнежевини Србији у ослободилачким српско - турским ратовима и совјетска доминација над Југославијом до њеног раскида са совјетским блоком...

И тако, све до распадања претходне СФР Југославије у знаку грађанског и етничког рата, етничког чишћења и масовних избегличких и прогнаничких миграција, стварања унитарних националних држава Словеније и Хрватске, двостепене федерације Босне и Херцеговине под протекторатом међународне заједнице, привременог трајања СР Југославије као посткомунистичког сурогата претходне федеративне југословенске државе. А затим и осамостаљења Републике Македоније (БЈРМ) као унитарне децентрализоване државе са два конститутивна народа (Македонци и Албанци) чији назив, изведен из појма античке Македоније, још увек не признаје суседна православна Грчка особито значајног геостратешког положаја у медитеранско - егејском крилу Европске уније и НАТО структуре, реалне кандидатуре Бугарске - некадашње монархије Кобурга - за прикључење евроатлантским интеграцијама и најзад, до директне војне интервенције НАТО алијансе у Босни и Херцеговини и бомбардерске кампање против Србије (СР Југославије) у оном моменту када су њене војне и полицијске снаге водиле рат са одредима албанског сецесионистичког покрета у косовско - метохијској области своје државне територије. Исход ове интервенције западних сила у којој су дозирали партиципирале све земље у окружењу *Лимеса*, а једна од њих, Албанија, - у самом срцу његове структуре, је суспензија суверенитета Србије над њеном јужном покрајином са катастрофалним последицама по њен мултиетнички и мултикултурни идентитет. Ову савремену степенасту геостратешку и недовршену геополитичку структуру *Лимеса* допуњује (дис) функционална заједница Србије и Црне Горе, око чијег се одржања у разним варијантама, бар до сада, залаже естаблишмент Европске уније.

Према томе, актуелни *Лимес* се суштински разликује од античког, средњовековног и нововековног и по функцији, и по политичко - географској организацији и по свим осталим диференцијалним карактеристикама и облицима транзиције. То је, дакле, она област Европе којој предстоји усмерени развој, демократизација друштвеног, културног и политичког живота, остварење цивилизацијских стандарда Европске уније и релевантних облика функционалне регионалне организације. Да ли ће, када ће и како ће државе и региони западног и централ-

ног Балкана бити прикључени Европској унији зависи, у првом реду, од имплементације европских стандарда, али и од стратегије даљег развоја Уније. Битно је и питање синхроног, *en bloc* придруживања, или селективног и метахроног. По свој прилици ће преовладати диференцијални приступ, мада поједини утицајни кругови Уније настоје да се из стратешких разлога тај процес изведе бар приближно једновремено, без међусобног сачекивања и одлагања ка некој будућности која се једва назире. У стратешком је интересу уједињене Европе да актуелни балкански *Лимес*, као наслеђена, али и генерисана историјско - географска структура, заједно са својом косовском "црном рупом", што пре нестане са њене геополитичке карте.

У *шом контиекстиу особити значај задобија децентрализација власти, локална и регионална самоуправа, лична и имовинска сигурност, слобода кретања, удруживања и иницијатива, очување културног наслеђа које припада српској и европској културној баштини, обнављање мултиетничког и мултиконфесионалног друштва као високог цивилизацијског и демократског принципа и циља. У тој реално диспаритетној сфери, која је у вишеструкој сирези са политичким, етничким и демографским процесом, на Косову и Метохији се сусрећу, конфронтирају и разносмерно садејствују са непосредним балканским и посредним евроатлантским окружењем два хомеостазна система, односно два модела мултиетничког друштва: традиционални српско - православни и традиционални албански патријархални. Од токова, облика и исхода њиховог паралелног функционисања и интерференције у смислу европских цивилизацијских стандарда, који су негде између очувања етнокултурне посебности, глобализације у функцији технолошке револуције, регионалне функционалне организације и придруживања Европској унији, умногосте зависи и одрживи стајус косовско - метохиског ентитета.*

2.0. Егзодус, етничко чишћење и геноцид

Историјскогеографске, цивилизацијске, етнографске, социолошке и геополитичке детерминанте албанског и српског модела међусобно инкомпатибилних етнодемографских и етнокултурних система су на Косову и Метохији на различите начине функционално спрегнути са европским моделом мултиетничности и мултикултуралности и релевантним облицима и нивоима управно-територијалне организације и децентрализације у текућем и предстојећем процесу конституисања системски уређеног и одрживог (гео) политичког статуса ен-

титета, на простору омеђеном административном границом аутономне покрајине устројене на принципу етничког федерализма у периоду владавине југословенско-албанске комунистичке номенклатуре, с циљем деструкције српског историјског, етничког, културног и политичког простора, у духу коминтерновско - хабзбуршко - титоистичке антисрпске идеологије и националне политике.

У заблуди да ће суспензијом територијалне аутономије Косова и административно - полицијском репресијом над албанским ентитетом, који је у Покрајини крајем 80-их и почетком 90-их година XX века обухватао око 82% становништва и са преко 60% партиципирао у укупном природном прираштају становништва државе Србије, интегрисати Србију у унитарну националну државу и на такав начин обновити ослободилачку мисију краљевина Србије и Црне Горе према државотворном и културном језгру српског краљевства и царства под петовековним јармом азијатског војно - феудалног теократског Османлијског царства и санирати последице 45-годишње диктатуре југословенске комунистичке партократије у њеном садејству са покрајинском албанском националкомунистичком сепаратистичком олигархијом, - посткомунистички, аутистички и популистички српски режим је у условима суштинских геополитичких промена на Балкану и осталој Европи игнорисао међународну арбитражу у решавању српско - албанског сукоба. Таквом ирационалном, антиисторијском политиком је *акционо консолидовао албански национално - сецесионистички њокреџ* који је уз подршку иностраних медијатора и одреда убачених из Албаније, западне Македоније и прешевског Карадага, кренуо у отворену побуну, у рат са српском војском и полицијом, у геноцидно насиље над српским живљем и у рушилачке акције над његовом културном баштином у скоро свим крајевима Косова и Метохије.

Није требало имати много памети да би се, с обзиром на догађаје из 1941-1944/45., 1968, 1972-1974., 1981. и 1989., и све оно што им је претходило још од оснивања Призренске лиге 1878, - предвидео ток и исход продуженог и продубљеног српско - албанског сукоба, и то под изузетно неповољним условима у непосредном балканском окружењу.

У Метохији између 30-их и 50-их година XIX века етнички Албанци, албанизовани Срби (арнауташи) и муслимани српског порекла и језика задобијају изразиту бројчану надмоћ над православним Србима, а на Косову јужно од Митровице, у Лабу и Косовском Поморављу постају етничка већина од срп-

ско - турских ратова 1876-1878. до 1910. године. То је раздобље албанске побуне против централне турске власти ради остварења политичких циљева Призренске лиге и разулареног насиља над српским живљем чији изабрани представници изражавају лојалност Отоманском царству и спремност на сарадњу у спровођењу реформи у Царевини². Од 1876/78 до Првог балканског рата 1912. са Косова је преко српско - турске границе према Ибру, копаоничким жупама, Расини, Карановцу (Краљеву), Топлици, Косаници и Јабланици избегло око 150.000 Срба, а са наспрамних страна се на Косово доселило неколико десетина хиљада, од српских власти присилно исељених Албанаца, тзв. мухаџира (од арапске речи мухаџер - избеглица, емигрант, исељеник) из Топличког и Врањског округа присаједињених Кнежевини Србији (заједно са Нишким и Пиротским округом), као и неколико хиљада босанско - херцеговачких муслимана српског порекла који се нису мирили са аустро - угарском окупацијом Босне и Херцеговине и присуством аустро - угарских гарнизона у Санцаку.

Према процени изведеној из резултата Цвијићевог монументалног дела о Македонији и Старој Србији³, на Косову и Метохији је 1905. године живело око 97.500 Срба (20,5 % укупног процењеног броја становника који износи 475.000), што је

2 Од 10. до 13. августа 1908. у згради Српског клуба у Скопљу одржана је Конференција српских првака са територије српских земаља у саставу Отоманског царства у циљу да се "поставе услови за организацију једне српске демократске лиге". Изабран је Централни одбор у чији су састав ушли Богдан Раденковић и Сава Стојановић из Приштине, Давид Димитријевић из Гњилана, Глиша Елезовић (наш истакнути турколог и дописни члан СКА) из Вучитрна, Јован Шантрић из Пећи и Милан Чемерић из Призрена. По овлашћењу Конференције, Централни одбор је саставио *Манифест* у коме, између осталог, стоји следеће: "да Срби у Отоманској империји напуштају досадашњу револуционарну организацију и преносе своју борбу на уставно земљиште. Лига признаје апсолутну потребу одржања интегритета Отоманске царевине, и то одржање истиче као основу свога рада. Најпосле, Лига изјављује своју готовост да уђе у споразум са свима осталим елементима у отоманској империји и са њима поради на утврђивању истински уставног живота." Конференција је одлучила да се што пре у Скопљу сазове Скупштина отоманских Срба, "у сваком случају одмах после избора за Скупштину у Цариграду." Поред напред наведених, Манифест је потписало још 8 српских првака са Космета (Стојан Зафировић, Арсеније Ђирић, Милутин Стерђевић, Коста Поповић-прота, Јосиф Поповић, Живко Фртунић, Петар Костић и Живко Рајевић). Скупштина Отоманских Срба је одржана у Скопљу од 2. до 11. фебруара 1909. године. - Публикација о раду Скупштине и њеним одликама објављена је у Скопљу у издању Прве српске штампарије "Вардар" 1910. године.

3 Ј. Цвијић, *Основе за географију и геологију Македоније и Старе Србије*, књига Прва и Друга, СКА, Београд, 1906; књига Трећа, Београд, 1911.

приближно броју Срба у Покрајини 2005. године. Високи степен тачности процене за 1905. годину потврђују и резултати првог југословенског пописа становништва из 1921. године који је забележио 93.203 православних, односно 21,2% од укупно 439.010 становника Косова и Метохије у садашњим административним границама.

За време италијанско - немачке окупације и функционирања власти великоалбанске агентуре (април 1941. - септембар 1943. - октобар 1944.) из Метохије и са Косова је прогнано око 12.000 породица српских и црногорских колониста насељених од 1919/1920. до 1938. и избегло и прогнано више хиљада Срба староседелаца, укупно око 100.000 људи, убијено око 10.000 Срба и Црногораца и по немачким логорима уморена целокупна популација Јевреја из Приштине и Косовске Митровице. Истовремено, из Албаније је пристигао незнани број Малисора и Мирдита, међу њима и двадесетак хиљада качака (побуњеника и пљачкаша) пребеглих са Космета и из Македоније у Албанију између два светска рата.

Од 1961. до 1981. са Космета се иселило 93.165 Срба и 20.651 Црногорац, укупно 113.816, а од 1981. до 1991. године 42.770 Срба и Црногораца - свега за 30 година 162.188. А то што је и поред егзодуса српског народа из косовско - метохијског језгра Старе Србије у друге области Републике Србије, у њеној јужној покрајини 1991. године ипак преостало 194.190 Срба и 20.265 Црногораца (укупно 214.555) треба захвалити релативно високом природном прираштају у овој популацији који је у периоду 1969-1991. износио 104.900. Услед емиграције репродуктивни потенцијал Срба и Црногораца је нагло опао са 50.100 (апсолутни природни прираштај) у декади 1961-1971, на 21.288 у декади 1981-1991, када је у албанској популацији износио 384.451 (88,9% од природног прираштаја у Покрајини, односно 63,0% од укупног природног прираштаја у Републици Србији). То је период експлозивне репродукције косметских Албанаца, када су се просечне годишње стопе природног прираштаја у овој популацији - која се 60-их година налазила тек на прагу демографске транзиције - кретале између 28,7 и 24,3 промила. Осим тога, за демографски развитак косметских Албанаца је веома значајна чињеница о позитивном салду пресељавања. Наиме, од 1961. до 1981. у Покрајину се доселило 43.978, а иселило 16.266 Албанаца, те позитивни салдо пресељавања износи 27.681. Практично није могуће у овом контингенту разлучити досељенике из Албаније (тзв. "избеглице") од досељеника са других страна (из Македоније, из Прешевске

долине и Карадага), али је ван сваке сумње да је албански етно-демографски систем и у то време, као и у претходним историјским периодима, функционисао као целовита антропогеографска структура.

Од средине јуна 1999. до априла 2000. године је према подацима Високог комесаријата Уједињених нација за избеглице (УНХЦР) и Комесаријата за избеглице Републике Србије са Косова и Метохије избегло и прогнано 187.129 лица, од тога 141.398 Срба, 7.748 Црногораца, 4.254 Муслимана (највећим делом Горанаца), 20.156 Рома, 305 Албанаца, осталих националности 3.613 и 9.646 национално неизјашњених. Ови подаци обухватају само косметске избеглице ("интерно расељена лица") у Централној Србији и Војводини, и то само оне који су се одазвали позиву за регистрацију код надлежних комесаријата и њихових експозитура. Ударни талас егзодуса наступио је из добро познатих разлога у јуну 1999. године и трајао је до истека другог и током већег дела трећег квартала када се раселило 125.653, а затим 35.532 лица - укупно 161.185, односно 86,1% од укупног регистрованога континента, уз напомену да до априла 2000. "расељавање са Косова и Метохије јењава, али се још увек одвија". У ова два интервала (мисли се на четврти квартал 1999. и први квартал 2000. - нап. М. Р.) "расељено је 9.119, односно 11.115 лица", укупно 20.234, односно 10, 8% од 187.129 избеглих и расељених лица.

Најзад, 17-19. марта 2004. догодила се муњевита реприза погрома из 1999. То је догађај који се могао очекивати у сваком оном тренутку када легална косовско - албанска номенклатура и њена субверзивна паралела процене да међународне центре одлучивања треба акционо уверити да албански национално - сецесионистички покрет неће ни по коју цену одустати од остварења независности Косова, без обзира на ризик компромитовања концепције о мултиетничком Косову по европским стандардима који објективно никада није имао нити сада има реалне цивилизацијске, етнокултурне и политичке основе.

Званично признати статус интерно расељених лица (уствари избеглица) у Централној Србији, Војводини и Црној Гори данас има, према евиденцији УНХЦР-а 225.738 лица, од тога у Србији 207.719, у Црној Гори 18.019. Према истом извору на Космет се до 2005. године вратило око 11.000 лица неалбанске народности (4,9% од укупног броја интерно расељених лица, односно око 2% од укупног броја избеглих и прогнаних Срба). Нема никаквог значаја да ли су наведени подаци потпуно

тачни или нису, јер ни уз најбољу вољу регистратора не могу претендовати на потпуни обухват. Али је од суштинског значаја маргинални ефекти повраћничког процеса који се у прошеклим годинама повраћничког процеса међународне заједнице и по обиму и по објективно - субјективним условима изводљивости одвијао у знаку подршке албанско - косовском моделу мултиетничког друштва. У том смислу кардинални етнокултурни значај има чињеница да је српско - православна компонента поништена у градовима, с изузетком северног дела Косовске Митровице. Њено обнављање у Приштини, Призрену (некадашњем "балканском Дубровнику"), Пећи, Ђаковици, Урошевцу, Ђилану и Вучитрну, у којима је 1991. пописано 54.073 Срба и Црногораца (1981. - 56.953) има крајње ограничене изгледе, што важи и за скоро сва остала градска насеља. Када узмемо у обзир територијалну деструкцију и фрагментацију српског етничког простора сведеног на северну рашко - ибарску зону са Ибарским Колашином, Бањском, Звечаном и Лепосавићем и на разбацане енклаве и гета по Косову, Косовском Поморављу и Метохији са шарпланинским жупама Сирињем, Средском и Гором, у којима је српско - православни и старосрпско - муслимански етнички корпус стекао богато искуство преживљавања, прилагођавања и суживота са албанским суседима, онда је његов даљи опстанак у албанском окружењу у највећој мери условљен повратком избеглица, обнављањем разорених кућа и насеља, повратком насилнички узурпираних непокретних имовина и обештећењем за уништена и опљачкана материјална добра, успостављањем и функционисањем сектора друштвеног стандарда, децентрализацијом власти на локалном и регионалном нивоу, законски регулисаним и одрживим стајеном надлежности српских и етничких мешовитих општина са српском већином, те и имплементацијом европских стандарда демократског друштва усаглашених са традиционалним облицима социјалне организације.

3.0. Мултиетничност

Мултиетничност је семантичка и парадигматичка категорија која подразумева стварну, више или мање сложену етничку структуру људских популација и заједница у одређеним историјским областима, државним заједницама, регионалним функционалним организацијама и конфедералним унијама створеним на основу консензуса о заједничким геополитичким, геостратегијским, геоекономским, цивилизацијским и друштвеним развојним циљевима у функцији међуентитетске, интеррегионалне и трансрегионалне интеграције.

Мултиетничност је онтолошка, историјска, антропогеографска, етнолошка, културно - цивилизацијска, социолошка, правно - нормативна, системско - структурна и статистичка категорија. Њена обележја представљају резултанту метахроног и синхроног сливања, конвергенције и диференцирања сродних и разнородних антрополошких и етничких група у народе и нације, у културно и територијално хомогенизоване и поларизоване друштвене системе и државне ентитете, у идеолошки профилисане и циљно усмерене политичке покрете, у функционалне етнодемографске и етногеографске системе развијених механизма саморегулације и управљачког деловања. Логика системског приступа друштвеним заједницама, те и њиховим функционално организованим и развојно усмереним суб-системима полази од принципа целовитости и структурираности чија се својства испољавају кроз распоред елемената у њиховим међусобним односима, што значи да номенклатурни приступ не може сам по себи да створи скрупулозно тачну представу о целини и њеном понашању у одређеном простору и времену.

Смисао историјског приступа мултиетничности се своди на поимање историчности као независне променљиве величине у чијем се оквиру догађаји смењују у времену, испољавајући се као "момент системског приступа који му је иманентан у оним гносеолошким ситуацијама када је предмет истраживања развојни систем"⁴. У том контексту испољене су многоструке релације између историјске условљености етничког процеса и настајања национално-политичких покрета који се рефлектују као чинилац у правно-територијалне, регионалне и државно-политичке организације хомогених, поларизованих, социолошки, цивилизацијски и развојно компатибилних и инкомпатибилних етнонационалних ентитета којима се мањинске заједнице прилагођавају акултурацијом, асимилацијом и свим начинима етничке, духовне, и социјалне мимикрије.

Косово и Метохија представља јединствену "етничку лабораторију" у којој - према критичкој оцени монографије М. Радовановића из 2004. године - "поједини етноси имају властите типичне трајекторије и покретачке снаге еволуције демографских процеса и налазе се у различитим фазама демограф-

4 Упор.: М. Радовановић, Становништво као аутономни биосоцијални и географски систем, Зб. радова ГИ "Јован Цвијић" САНУ, књ. 40, Београд, 1988, стр. 172; А. Г. Вишневский, Воспроизводство населения и общество, Москва, 1982, стр. 4; В. Г. Афанасьев, Системность и общество, Москва, 1980, стр. 43-44; М. С., Системность и историзм, "Филозофские науки", No 5/1977, стр. 114.

ске транзиције"⁵. Ове појаве су условљене и релативизиране не само демографским потенцијалом и асимилацијским капацитетом албанског етноса, већ и синергизмом албанске имиграционе и биолошко - демографске експанзије са политичко - историјским приликама, друштвеним односима и владајућим номенклатурама од времена скоро петовековне турске владавине до данас, премостивши притом период српско - црногорског суверенитета (1912-1918), прве Југославије (1918-1941) и критичну фазу реституције српске државе (1989/90-1999), бомбардерском кампањом НАТО алијансе ("Милосрдни анђео", 24. март - 8/9 јуни 1999.), суспензијом суверенитета Републике Србије (СР Југославије) над њеном Јужном покрајином, успостављањем цивилне (УНМИК) и војне (КФОР) управе и преношењем највећег дела административних ингеренција на Привремену владу Косова - фактички на албанску политичку номенклатуру. "Пацификацијом" Косова и Метохије у периодима српско - црногорске и српско - југословенске власти (1912-1915., 1918-1941.) није нарушена унутрашња стабилност већинског албанског етничког корпуса, већ је само обуздана његова насилничка експанзија, да би у окупационим периодима (1915-1918., 1941-1944.), током владавине албанско - југословенске политичке номенклатуре (1944/45-1948/49. и 1963-1989.), а особито од момента НАТО интервенције и увођења протектората међународне заједнице, задобио снажну подршку и легализоване институционалне оквире етнонационалне и територијалне хомогенизације усмерене ка остварењу сецесије и прокламовању независне Републике Косова као друге албанске националне државе на Балкану, и то на територији међународно признате државе Србије.

На тај начин је мултиетничност као историјско и културолошки променљиво својство етнографске и етногеографске структуре косовског друштва сведено на два дубоко поларизована и изразито диспропорционална ентитета - већински хомогени албански, и мањински српски. Преостали етници - ти који се налазе између албанског (највећим делом муслиманске конфесије) и српског (православног) корпуса су или маргинализовани и раслојени исељавањем (Хрвати, етнички Турци и турцизирани градски Албанци), избеглиштвом и прогонном (посрбљени Цинцари, Македонци, православни и муслимански Роми), или се налазе у фази поновљеног, у основи изнуђеног флотантног понашања и организовања у ентитете које

5 М. Грчић, Предговор у монографији М. Радовановића "Етнички и демографски процеси на Косову и Метохији", изд. Liberpress, Београд, 2004, стр 9.

албански корпус прихвата као декор мултиетничког друштва (Ашкалије, Египћани, горански и старосрбијански Муслимани - Бошњаци), насупрот Муслиманима - Бошњацима санџачког, полимског и босанског порекла који у непосредном залеђу имају респективно упориште Бошњака као међународно признате нације.

Посебан аспект системско - структурне анализе мултиетничности и конкретних појава и облика њене етнокултурне, етнодемографске и етнотериторијалне организације проистиче из специфичних, диференцијалних својстава *хомеостазе*. Хомеостаза је онтолошка, историјско - развојна и статистичка категорија која подразумева релативно стабилну унутрашњу структуру датог антрополошког и територијално интегрисаног (суб)система становништва усмереног ка одржању етничког, културног и социјалног идентитета посредством развијених механизма саморегулације и управљања. У том смислу хомеостаза се може схватити и као векторска, циљно усмерена величина и својство аутономних, културно, социолошки и територијално хомогенизованих система становништва, који остварују садејство са оним спољним чиниоцима који подржавају њихове развојне циљеве, супротстављајући се дејствима која настоје да дезорганизују и пониште њихове унутрашње механизме саморегулације. Стога је својство хомеостазе пре свега карактеристично за интегрисане и етнички консолидоване људске популације и друштвене заједнице дуготрајног историјског искуства и развијених унутрашњих веза унутар којих функционишу многобројни дублирани канали повратне спреге⁶.

У том контексту албански и српски модел (систем) мултиетничког друштва, етнодемографског развојног и територијалне организације имају суштински различите релације са савременим европским стандардима мултиетничности на основама људских права, демократизације и децентрализације власти.

4.0. Географски, реџионалноисторијски, етнографски, културни и геополитички положај Косова и Метохије као чинилац биполарне етничке структуре

Од античког, византијског, српског средњовековног, раног и позног турског, обновљеног српског, првог и другог југословенског периода, па све до данас, Косово са Лабом, Косовским Поморављем и Карадагом (планинска пречага према ку-

6 М. Радовановић, Ibid; А. Г. Вишњевски, Ibid.

мановско-скопској Македонији и јужноморавској Србији од Врања до Прешевске повије), и Метохија са горостасним планинским ободом Мокре, Хајле, Проклетија и шарске планинске групе Динарида и Шарида према басенима Лима и главног Дрима и према Горњој и Доњој Зети, односно Црној Гори, северној Албанији у областима Малесије и Мирдитије (Дукађина) и према западној Македонији у областима Горњег и Доњег Полога у вардарском сливу, представља сложени геосистем мултилатеријалног и централишућег антропогеографско-етнографског и геополитичког положаја у региону Западног Балкана. Он се простире на споју са централнобалканском моравско-вардарском директрисом и њеном ибарско-косовском паралелом, на укрсници са трансбалканском комуникацијом (античка *Via de Zenta*, познији Вељи пут, односно Скадарско - призренско - косовски пут), од Љеша и Скадра, преко Призрена до Приштине, и даље преко Подујева, Куршумлије и Прокупља до Ниша.

Аутор овог текста је у својој монографији из 2004. године и у монографијама из 2005. године анализирао аспекте положаја Косова и Метохије од значаја за етничке и етнодемографске процесе у овој примарној области српске државности и културе⁷.

4.1. Косово

Висока тектонска потопина (котлина, ров - Graben) меридијанског правца пружања, дужине 85 км., између лактастог скретања Ибра код Косовске Митровице на северу и Качаничке клисуре Лепенца на југу, чворног геостратегијског положаја на Босанском путу (Скопље - Митровица - Нови Пазар - Сарајево) и Ибарском путу ка Краљеву (ранијем Карановцу),

7 М. Радовановић, *Етнички и демографски процеси на Косову и Метохији*, изд. Liberpress, Београд, 2004. - Поглавља: Косово и Метохија - геосистемска структура, обласне и пределе целине (стр. 25-32); Косово и Метохија у старој Србији (стр. 33-42); Историјско-географски, регионални, етнографски и геополитички положај (стр. 44-185).

М. Радовановић, *Косово и Метохија у Републици Србији и на Западном Балкану*, изд. *Mnemosyne* (Центар за очување наслеђа Косова и Метохије), Београд, 2005. - поглавља: Регионални, историјско-географски и етнографски положај (стр. 3-18); Граничне прелазне и лимитрофне области (стр. 20-51); Долина Дрима као размеђа Србије и Албаније и лимитрофна зона Срба и Арбанаса (стр. 64-69); Узајамни етнографски положај историјске Зете, Косовско-метохијске Старе Србије и Северне Албаније (стр. 71-73); Геополитички и геостратегијски положај (стр. 129-137).

М. Radovanović, *Kosovo and Metohija - Serbian and Regional Context*, *Mnemosyne*, Belgrade, 2005, pp: 1-50, 61-71, 110-128, 129-137.

Шумадији и Београду, и на попречним правцима од Ниша и Лесковца, Врања, Ћустендила, Кратова, Прешева и Куманова. Са Лабом (секундарна котлина у сливу истоимене реке) и Косовским Поморављем у сливу Биначке Мораве (Горња Морава, Изморник и Новобрдска Крива Река са западним странама скопско - кумановско - прешевског Карадага) образује обласну регионалну целину повезану са Топлицом, Понишављем, Јабланицом, Јужним Поморављем и Повардарјем.

У централном делу Косова је највеће лежиште лигнита у Европи. Металична минерална богатства образују рудоносне ревири размештене највећим делом на јужним падинама и оградницама Копаоника, на споју централног дела Косова са Дреничким субрегионом, у горњем Лабу и косовском Поморављу, у околини Приштине и на другим секундарним локалитетима. Чине их рудоносна тела хрома, која се настављају из сиринићког ревира на Шари на лежишта у Призренском Подгору и поново јављају око Ђаковице (Дева, Бабај Бокс, Ђафа Прушит) и северно од Ораховца у Подримском субрегиону Метохије. Рудишта хрома од економског значаја су исцрпљена. "Највећу економску вредност имају лежишта полиметалне оловноцинкалне руде. Поред олова и цинка, из ње се добијају још и сребро, злато, бизмут, кадмијум и велике количине пирита" затим антимон, индијум и манган. Главна рудна поља Косова су у ревиру Трепче у источном делу копаоничке металогенетске области, затим Ајвалија - Кишница код Приштине, Ново Брдо и Фарбани Поток у Новобрдско - криворечком субрегиону Косовског Поморавља, Бело Брдо, Копорић и друга поља и лежишта полиметалних руда⁸ чија је експлоатација зачета још пре 4-5000 година, да би се у римском периоду, а посебно у српској средњовековној држави, развила до нивоа главне привредне гране која је представљала развојну основу металургије, занатства и трговине разуђених трговачко - саобраћајних веза, особито са Дубровником, Котором, Задром и Венецијом.

У басену Дренице, посебне преоне целине између Косова и Метохије, налазе се рудна поља никла (Голеш и Доброшевац) са неколико рудишта од којих је највеће у Чикатову, у непосредној близини Глоговца, где је изграђен комбинат за прераду руде никла.

8 Ј. Динић, *Природно богајство Косова и Метохије*, Liberpress, Београд, 2002, стр. 21-22, 23-27.

У списима наводног доминиканског калуђера Буркарда (Брокер - Брошар у француским изворима), заправо барског надбискупа Гијома Адама, предоченим Папској столици и француском краљу Филипу де Валоа почетком 30-тих година XIV века у циљу покретања крсташког похода у Свету Земљу, уз успутно освајање краљевине Расције у којој живе шизматици (јеретици) непокорни Риму, посебно се указује на природна богатства српске краљевине, особито на руднике сребра и злата "који непрестано раде", позивајући француског владара да се код освајања Рашке и Зете треба ослонити на Албанију "где су људи побожни и покорни Цркви римској" и повести их у бој "против проклетих Словена", итд.⁹

Према резултатима истраживања најбољег познаваоца Косова и Косовског Поморавља, академика Атанасија Урошевића, "назив Косово се јавља тек после битке између српске и турске војске 1389. године. За средњовековне Србије, све до поменутих битке, ова област, са једним сумњивим изузетком, није ниједном поменута под називом Косова"¹⁰, који се етимолошки везује за птицу кос, "а у страним изворима преводи као *Campus merulae*, или *Champ de merles*, или *Amselfeld*"¹¹.

У историји српског народа и народној традицији појам Косова има особито историјско, национално, цивилизацијско и митолошко значење у смислу судбоносне историјске размеђе - Косовске битке на Видовдан 28. јуна 1389. која историјску судбину Срба дели на времена "пре Косова" и "после Косова". Исти појам ушао је и у назив албанског сепаратистичког покрета и пројектоване друге албанске државе у Југоисточној Европи (*Republika ë Kosovës*), из чијег је назива искључен појам

9 Ст. Новаковић, Буркард и Бертрадон де-ла-Брокијер о Балканском полуострву XIV и XV века, "Годишњица Николе Чушића", књ. XIV, Београд, 1894, стр. 15-17, 19-22, 31-32 и даље. - У свом спису "Упутство како треба путовати преко мора" (*Directorium ad passagium faciendum*) доминиканац Буркард (надбискуп Гијом Адам) овако описује српску краљевину: "...А краљевина је та много богата житом, вином, уљем и месом, пријатно је испресецана текућим водама, изворима и рекама, окићена шумама, планинама, долинама и равницама и пуна сваковрсне дивљачи: укратко речено, добро је и одабрано све што у њој роди, нарочито у крајевима приморским. У Србији сада има пет рудника злата, и толико исто пет рудника сребра, где рудари непрестано раде. И осим тога има руда сребра помешаног са златом" (мисли се на чувено *џламско сребро* са високим процентом злата).

10 А. Урошевић, *Косово*, САНУ, Српски етнографски зборник, књ. LXXVIII, Насеља, књ. 39, Београд, 1965, стр. 1-3.

11 А. Урошевић, *Етнички процеси на Косову током џурске владавине*, САНУ, Пос. изд. књ. DLXXVII, Од. Друштвених наука, књ. 94, Београд, 1987, стр. 9.

Метохије "који симболизује српско - православну, у ширем смислу српско - византијску културноисторијску основу"¹².

Косово је главно балканско поприште битака и војних концентрација, рачунајући од Косовског боја 1389., до бомбардерске кампање НАТО алијансе (24. март - 9. јуни 1999.) и изградње америчке војне базе Бондстил код Урошевца.

Академици Милисав Лутовац и Сима Ђирковић помињу следеће битке и пустошења на Косову и Косовском Поморављу: на Видовдан, 28. јуна 1389. између турске војске под султаном Муратом I и српске војске на челу са кнезом Лазаром Хребељановићем; између одреда Лазаревића и Бранковића код Грачанице 1403.; пустошење Косова и Приштине у међусобном обрачуна синова султана Бајазита 1409.; турска опсада Новог Брда под султаном Мусом 1412.; опсада и први пад Новог Брда под султаном Муратом II 1427. и поновно турско освајање овог знаменитог града 1441.; продор хришћанске војске угарског краља Владислава I, деспота Ђурђа Бранковића и угарског војводе Јанка Хуњадија (у српској народној песми опеван као Сибињанин Јанко) 1443., после чијег повлачења следи контраудар Даут-бега 1444. и српски пораз на Ситници; пораз хришћанске војске Јанка Хуњадија октобра 1448. од турске војске султана Мурата II; пораз војводе Николе Скобаљића 24. септембра 1454. од турске војске султана Мехмеда II; коначни пад Новог Брда 1. јуна 1455., којим је окончано српско - турско двовлашће у Области Бранковића (1393 - 1455.). - Од краја XVII до краја XIX века Косово је поприште аустро - турских и српско - турских ратова: продор аустројске војске под командом генерала Пиколоминија, освајање Приштине, Скопља, Велеса и Призрена, устанички покрет православних Срба који обухвата области од Кратова и Куманова, до Призрена и Пећи, где им се прикључује и одред католичких Арбанаса; после пораза Аустројанаца код Качаника, пред пустоносним репресалијама турске војске и кримских Татара, покренута је масовна сеоба Срба под патријархом Арсенијем III Чарнојевићем, која је на западној страни, према Зети и северној Албанији, отворила широку брешу усељавању арбанашких сточара из Малесије и Мирдителије; поновни продор аустројске војске у аустро - турском рату 1737-1739. кроз Топлицу и Лаб, захвата северно Косово, Приштину и околину, а у Рашкој области (Санџаку) Новопазарску котлину и Сјеницу, где јој се придру-

12 М. Радовановић, *Етнички и демографски процеси на Косову и Метохији*, стр. 28.

жују устанички одреди Срба и Арбанаса од Климената, Хота и Груда под вођством патријарха Арсенија IV Јовановића Шакабенде, да би са повлачењем Аустријанаца наступила друга велика сеоба Срба у Угарску, која покреће и један део арбанашких устаника ка Руднику, Ваљеву до Срема, где са српском милицијом ступају у аустријску војну службу и распоређују се дуж јужне посавске границе. Друга велика сеоба Срба је осим Косова, највише опустошила Шумадију, Колубару, Мачву, Посавину и Поморавље, али српско становништво ових области убрзо обнављају снажне метанастазичке миграције Срба из Црне Горе, Брда, Херцеговине, Босне, југоисточне Србије, западне, северне и североисточне Македоније, којима се придружују и бугарске струје из Пиринске и Цинцари (Власи) из јужне Македоније. За ратне операције на Косову у XIX веку највећи значај има поход побуњених босанских муслимана на челу са младим капетаном Хусеином Градашчевићем ("Змај од Босне"), који је 16. јула 1831. на Косову поразио регуларну турску војску султана Махмуда II (званог "Ђаур-султан" због реформи које су побољшале социјални и правни положај православних Срба, укинуле неке привилегије муслимана и настојале да уведу обавезу редовног служења војске). У српско-турским ратовима 1876-1878., српска војска је продрла у Лаб и Горњу Мораву до прилаза Приштини, одакле се повукла на основу одредби Берлинског конгреса. Током Првог балканског рата српска војска је без већег напрезања ослободила Косово, бујановачко - прешевски крај, а заједно са црногорском војском Метохију. Одсудна битка између Прве српске армије и турске Вардарске армије догодила се код Куманова 23-24. октобра 1912., окончана победом српске војске. Од 9. октобра српска Трећа армија је са Косова кренула у поход на Јадранско море преко северне Албаније, одакле се повукла под притиском западних сила. Током Другог светског рата Косово је, поред магистралне моравско - вардарске комуникације, главна немачка геостратегијска зона у Јужној Србији, да би у периоду успостављања комунистичке власти крајем 1944. и почетком 1945. године, са Лабом и Дреницом било на главном операцијском правцу Народно-ослободилачке војске Југославије против арбанашких балиста.

4.2. Метoхија и Призренско - шарџланинска област

Метохија са Призренским басеном представља највећу котлину на простору јужнословенских земаља која се по физичкогеографским и еколошким одликама знатно разликује

од Косова, Лаба и Косовског Поморавља. Простире се у области тектонског сутока Динарида, шарске планинске групе и јадранске приморске зоне "чије се тектонске директрисе и планински венци размичу око Метохије и удолине главног Дрима повијајући из динарског (СЗ - ЈИ) у метохијски правац (ЈЗ - СИ) ", обухватајући и Скадарско - јужнојадранску потолину којој припада Зетска равница " са криптодепресијом Скадарског језера у Црној Гори и СЗ Албанији... За време леденог доба (плеистоцена) са Проклетија су се спуштали леднички језици ка дну Метохије (Руговски, Дечански и други ледници), а са Шаре је силазило неколико ледника у долине Плавске реке, Призренске Бистрице и Лепенца"¹³.

Призренски басен је секундарна морфотектонска целина у саставу Метохије, док је шарска планинска група, коју неки аутори прикључују Призренском, односно Метохијско - призренском басену, услед функционалне повезаности са Призреном, градом великих утицаја и царском престоницом из периода зенита српске државе Средњег века, посебна обласна целина изванредно сложене географске, биогеоценолошке, антрополошке и етничке структуре. Шарпланински регион, са горостасним Проклетијама на западном ободу Метохије "има ексклузивну еколошку вредност у читавој јужној Европи, особито по ендемичним биљним формацијама, лековитом и ароматичном биљу, пространим планинским пашњацима алпског типа и фауни птица, дивљачи и звери. Захваљујући тим особинама у планинској области Метохије и Шарском региону основана су два национална парка са изванредним потенцијалима за развој туристичке привреде".¹⁴ Клима Метохије је под јаким медитеранским утицајем који се највише одражава на температурни и плувиометријски режим који је условио развој иригационе културе од давних античких времена. Захваљујући густој речној мрежи и водном богатству планинских река које силазе са високопланинских обода или настају од снажних крашких врела (Бели Дрим, Источка река, Пећка Бистрица, Дечанска Бистрица, Ереник, Призренска Бистрица) Метохија је знатно богатија водом од Косовске и Горњоморавске котлине. Осим изванредних услова за развој плантажног виноградарства и воћарства, повртарства и сточарства, по којим је особинама Метохија постала надалеко чувена у српској средњовековној држави и током турске владавине, у

13 Ј. Ђ. Марковић, *Регионална географија СФР Југославије*, изд. "Грађевинска књига", Београд, 1980., стр. 440-441; М. Радовановић, *Етнички и демографски процеси на Косову и Метохији*, 28-29.

14 М. Радовановић, *Ibid.*

северном делу Метохије у рејону Клине је велики угљени басен лигнита "чије се резерве процењују на око 4,7 милијарди тона, али се за сада још није приступило експлоатацији"¹⁵.

Према објашњењу академика Радослава Грујића, најбољег нашег познаваоца српске православне духовне културе и истраживача-историчара који је пронашао гроб цара Душана у развалинама манастирског комплекса Светих Арханђела код Призрена, назив *Метхохија* је у географској номенклатури настао преузимањем грчког појма *метхох* који је у "прво време означавао монашку земљорадничку колонију једног манастира... Доцније је метохом називан и сваки манастир који су ктитори или владари приложили другом ком већем манастиру и потчинили га његовој власти. Тај назив је носила област једног црквеног властелинства... Обично је називано по имену светитеља, али и по месту на ком је метох био. У Средњем веку сви већи манастири, нарочито владалачке задужбине, имали су по неколико метоха"¹⁶. С обзиром на изванредну густину и концентрацију манастирских и црквених метоха (метохија) који се наводе у владарским повељама (хрисовуљама) од Стефана Немање па до последњег Немањића, као и у повељама кнежева, деспота и великих властелина Хребелјановића, Лазаревића, Бранковића и других, читава област Метохијско - призренске котлине је добила назив Метохија. Овај појам се јавља у радovima угледних домаћих и страних аутора током XIX века. У "Српском рјечнику" Вука Караџића из 1818. и 1852. Метохија ("Метоија") се објашњава као "südöstliche Theil Serbiens". Већу пажњу посветио је Вук Караџић Метохији у свом "Географическо-статистичком описанију Србије" из 1827. године које је детаљно приказао академик Владимир Стојанчевић, од немачких географа посебно Алфред Филипсон¹⁷, а од руских истраживача и путописаца руски конзул у Призрену Иван Степанович Јастребов. Посебна је заслуга Јастребова што је у свом делу о Старој Србији и Албанији извео статистичке податке о броју кућа (породица) муслимана - Албанаца, исламизованих Срба и Влаха, о броју Турака у градовима и у селу Мамуши код Призрена, католика (Латина) који се односе на католичке Албанце, о броју кућа православних Срба, православних и "турских" (муслиманских) Цигана, и то за свако насеље Ђакович-

15 Ј. Динић, Ibid., стр. 21-22.

16 Р. Грујић, *Метхох, Метхохија*, Народна енциклопедија СХС, књ. ИИ, Загреб, 1928, стр. 748; Р. Грујић, *Ојкојављење Светих Арханђела код Призрена*, Гл. Скопског научног друштва, књ. III, Скопље, 1928.

17 В. Стојанчевић, *Срби и Арбанаси 1804-1912*, изд. "Прометеј", Нови Сад, 1994, стр. 76-77; А. Philippson, Europa, 2. Auflage, Leipzig-Wien, 1906, S. 254.

ког округа и Призренске области, да би особиту пажњу посветио шарпланинским жупама Гори, Ополу, Средској и Сиринићу¹⁸.

Фундаментални допринос антропогеографији, етнологији и историјској демографији Метохије, Призренског басена и Шарпланинске области пружили су Јован Цвијић, академик Милисав Лутовац, оноματοлошка истраживања Митра Пешикана, Милице Грковић и читава плејада осталих историчара, антропогеографа, етнолога, оноματοлога, лингвиста, културолога, социолога, архитектата, чији су радови наведени у монографији М. Радовановића и у библиографији у недавно објављеном издању Етнографског музеја у Београду¹⁹.

За познавање и објашњење албанизације Метохије од краја XVII и почетка XX века особити значај имају социолошко - историјска истраживања Сретена Вукосављевића²⁰. "Арбанашке струје усељавања у својим почетним етапама биле су упоредне са струјама из наше главне исељеничке области (мисли се на Црну Гору и Херцеговину - нап. М. Р.). Опустелу Метохију смо насељавали и ми и они, а тако и извориште Лима. Мешање исељеника је престало када су се арбанашки исељеници почели скоро сви исламизовати. На додирним линијама наша се струја угибала све више северу". Повлашћени друштвени статус у турској теократској држави Арбанаси су стекли исламизацијом. "Без тога им не би користио ни наслон на своје крвне организације, ни то што су били више сточари него југословенско становништво. Без тога не би уопште ни имали ту могућност да заузму земље искрчене и урађене, нити да турска власт толерише када они сами себи негде заузму места, па ма којим начинима заузели. Али је турска држава толерисала када то чине муслимани и зато је њихов притисак био неодољив... Тек доцније арбанашки исељеници одржавају се понегде у католичкој вери, али постају такви муслимани да су једновремено и криптохришћани"²¹. Метохија са удолином Дрима ка Призрену је представљала - а то је и данас, ту широку брешу кроз коју је пролазила "главнина свих арбанашких исељеника и у Србију и у Македонију".²²

18 И. С. Јастребов, *Стара Србија и Албанија - путевња записки*, Споменик СКА, ХLI, Други разред, Београд, 1904, стр. 1-115.

19 Гордана Јовановић, *Косово и Метохија у светлу етнологије* - Прилог библиографији, Етнографски музеј у Београду, Београд, 2004.

20 С. Вукосављевић, *Историја сељачког друштва*, 1, Пос. изд. САНУ, књ. ССIХ, Институт за изучавање села, књ. 1, Београд, 1953.

21 Ibid, стр. 45-46 и д.

22 С. Вукосављевић, Ibid.

* * *

На основу одлуке Скупштине народних представника Косова и Метохије одржане у Призрену 8-10. јула 1945., установљена је Аутономна Косовско-Метохијска област (АКМО), која се присаједињује Србији. Ову одлуку, која је фактички имала карактер декларације, потврдио је АВНОЈ на свом Трећем заседању 7. августа 1945., а затим Народна скупштина Србије 3. септембра 1945. Уставотворна скупштина Демократске Федеративне Југославије (ДФЈ) је на свом Првом заседању од новембра 1945. прогласила ФНР Југославију и 31. јануара 1946. усвојила први Устав федеративне Југославије који је потврдио постојање две аутономне јединице различитог ранга у саставу НР Србије: Војводине као аутономне покрајине, и Косова и Метохије као аутономне области. Исте одредбе потврђене су Уставом НР Србије од 17. јануара 1947. године. Према Уставу СФР Југославије из априла 1963. године, дотадања АКМО добија статус покрајине - САП Косово и Метохија. Уставним амандманима из 1968. из назива Покрајине нестаје појам Метохије, а промењени назив потврђује и Устав СФРЈ из 1974. године. У вези с тим Бранислав Крстић напомиње да "Искључивање речи Метохија из назива Покрајине, кад се вратимо поменутих прекрајањима имена ове области, сведочи да то није могло бити скраћивање, али је могло да значи настојање ка стварању посебног идентитета становника Покрајине".²³ М. Радвановић указује да ова промена назива "има карактер тешког политичког и националног насиља над објективним географским, цивилизацијским, историјским и етнокултурним идентитетом Метохијско-призренског дела Покрајине, који се непосредно граничи са Албанијом и где је таква концентрација српских културно-историјских споменика која се може упоређивати само са неким областима старих цивилизација. М е т о х и ј а недвосмислено означава православно-српску етнокултурну основу, те је брисањем овог појма требало дефинитивно ликвидирати српску етничку и цивилизацијску компоненту из политичкогеографске одреднице Покрајине".²⁴

Устав Републике Србије из 1990. године (члан 6) вратио је ранији назив Покрајине који гласи *Аутономна Покрајина Косово и Метохија*. Администрација УНМИК-а и привремене

23 Б. Крстић, *Косово између историјског и етничког права*, Београд, 1994., стр. 32.

24 М. Радвановић, *Косово и Метохија у Републици Србији и Савезној Републици Југославији*, Београд-Ваљево, 1993., стр. 13.

ни органи власти на Косову (и Метохији) су у свим облицима и приликама представљања и комуникације са телима међународне заједнице, Европске уније и невладиним организацијама, потпуно искључили појам Метохије, чиме су *a priori* прихватили настојање институционализованог албанског сецесионистичког покрета за дефинитивним поништењем српско-православног идентитета оне историјске и управне целине Републике Србије која се са становишта међународног права од 1912. године налази у саставу матичне државе, и која никада у својој целокупној историји није имала статус међународно-правно признатог државног субјективитета. У исто време, административна граница Косова и Метохије према Централној Србији и Црној Гори је фактички преквалификована у државну границу, а државна граница Србије према Албанији и Републици Македонији на косовско-метохијском сектору је до те мере пропусна, да не представља препреку не само двосмерном и вишесмерном пресељавању Албанаца по линији родовских веза и из економских разлога, већ ни препреку пребацивању оружаних група.

4.3. Закључак и синџеза

Географски, регионално-историјски, етнографски, културно-географски и геополитички положај Косова и Метохије има четири наспрамна лица која су у просторно-физичком и просторно-функционалном смислу ситуирана ка а) западној и југозападној подримској, северно-албанској и брђанско-црногорској, б) северној рашко-санџачкој и ибарско-копаоничкој, в) источној и североисточној топличко-јабланичкој и јужноморавској, и г) јужној и југоисточној шарпланинско-полошко-кичевској и горњевардарско-скопској области.

Метохијска и косовско-горњоморавска потолина са острвским планинама (Девичке планине, Милановац, Чичавица, Црнољева, Голеш, Жеговац и др.), северном Шаром, њеним огранцима, Паштриком и Коритником и планинским жупама (Врхлаб, Бањска, Гора, Опоље, Средачка жупа, Сиринић) образују сложени морфотектонски комплекс и централну област српске средњовековне државе на средокраћи између историјске Зете и Зетског приморја и Јужноморавске удолине, Рашке области и Вардарске Македоније. У том региону особитих центрипеталних особина створена је између 17. и краја 19. века највећа концентрација албанског етничитета изван његових матичних малисорских и мирдитских крајева северне Албаније, захвативши кумановско-скопске, полошко-кичевско-дебарске и струшке крајеве северне и западне Македоније и

остваривши високи степен етничке хомогенизације (албанизације), десрбизације (десловенизације) и територијалне де-струкције српско-православног и македонско-словенског етничког простора.

У најновијем периоду српско-албанске конфронтације коначно су уобличени геополитички и националистички циљеви албанског сецесионистичког покрета који се свде на потпуно политичко овладавање територијом АП Косово и Метохија и на стварање друге унитарне албанске државе на Балкану, уз довршење процеса њене максималне етничке хомогенизације и уништење српске православне културне баштине. Албански етнос је на већем делу територије Косова и Метохије, систематски, такав начин запоседања земље и насеља и такав систем односа између људи и простора који је, својевремено, у немачкој геополитичкој доктрини назван *Bodenblut Organismus*, или *Bodenständiger Organismus* ("организам крвно везан за тле", "организам срастао са земљом"). Током послератног развоја европских међудржавних, међунационалних, регионално-економских и цивилизацијских односа, ова доктрина је као ратна и геноцидна идеологија, темељно поништена, да би на историјској и политичкој сцени преовладали процеси сарадње, мултиетничности и мултикултуралности, интеграције и регионализма на принципима развијеног демократског постиндустријског друштва, којима се са више или мање успеха прилагођавају земље у транзицији.²⁵

Република Србија, Западни и Централни Балкан, Европска унија и међународна заједница су данас директно суочени са проблемима реалног обнављања мултиетничког друштва на Косову и Метохији, са изналажењем одрживог политичког статуса овог региона и децентрализацијом по европским принципима и стандардима. Какви ће бити исходи овог мукотрпног процеса, показаће најближа будућност. Модели и конвенције било ког решења се непосредно тичу националних и државних интереса и права Србије и српског народа, али далеко превазилазе ужи регионални домет и представљају акутно питање многих државних заједница, историјских народа и етничких заједница у формирању, те имају не само диференцијални етнополитички, већ и макрорегионални геополитички карактер.

25 М. Радовановић, *Етнички и демографски процеси на Косову и Метохији*, стр. 66, 175.

* * *

*Све што је наде, утјехе и лепоће на свету, открива се очима
побеђених; победници су слепи, дрхте и зоре и немају ништа
до своје дивље њламене радосћи, иза које остаје њево.*

Иво Андрић, Немири

Milovan Radovanovic

KOSOVO AND METOHIA

Historic, Geographic, Ethnographic and Geopolitical Position

Summary

In this article the author analyzes geopolitical determinants, historical processes and ethnographic changes which have led to current crisis condition in Kosovo and Metohia, as well as possibilities for political solution to the conflict in line with democratic European and world standards. "Albanization" of Kosovo and Metohia started at the end of 17th century, in time of Turkish reign, whose violence had caused first large migration of Serbian majority. In next periods, the albanization resulted in further altering of ethnic balance and was continued under cover of foreign conquerors, mostly by force, with all characteristics of exodus, ethnic cleansing and genocide of Serbian and other non-Albanian peoples in Kosovo and Metohia. By stating precise data on the ethnic changes, the author especially pointed out forced albanization of Kosovo and Metohia in time of the Second World War, when the region was under Italian-German occupation, and the advocacy of Albanian predominance by Tito's communist regime in this Serbian province. At that period, the Albanian secessionist movement, which had started in 1878 (by the Prizren League), got on enforcement, and reached its peak during the break up of Tito's Yugoslavia and aggression of NATO forces against Serbia and ethnic cleansing of the Serbs and other non-Albanians from Kosovo and Metohia at the end of 20th and the beginning of 21st century. The author analyzed the untenable condition which was created in the last phase as the result of violence occurring inside and outside of the region. In the context of situation, he analyzed possible alternatives and implications of political solutions to future status of Kosovo and Metohia, including protection of legal and sovereign rights of Serbian state and Serbian people in the province, and prevention of enforcement of absurd solutions resulting in possibility of creation of another one Albanian state on the Balkans, which could become the cause of future conflicts in this part of Europe.

Key Words: *Systematic approach, condition of the system of ethnographic change, limes, exodus, ethnic cleansing, genocide, multi-ethnicity, albanization, sustainable status*